

Jørn Loftager

Videnskabelighedskriterier – marxistisk og ikke marxistisk set

Som en forbemærkning skal nævnes, at denne artikel oprindeligt var tænkt som en »normal« anmeldelse, nemlig af Morten Ougaards bog *Den videnskabelige proces - marxistisk set*, Akademisk Forlag, 1988. Når det blev til noget andet og mere, hænger det dels sammen med, at jeg havde svært ved på en blot nogenlunde fyldestgørende måde at redegøre for bogens centrale budskaber inden for en anmeldelses begrænsede rammer. Dels, at jeg fandt behov for at lade mine kritiske betragtninger supplere med skitseringer af alternativer til bogens videnskabsteoretiske synspunkter.

Det er formodentlig ret ukontroversielt at forstå videnskaben som en institution og en praksis, hvis formål er at fremskaffe så god, sikker og korrekt en viden om virkeligheden som muligt. Rejses spørgsmålet om videnskabens og videnskabelighedens nærmere karakter og væsen, indfinder kontroverserne sig imidlertid straks. Hvad der er og bør være kriterierne for, at en viden kan gøre sig fortjent til betegnelsen »videnskabelig«, er der langt fra enighed om. Trods århundreders ihærdige erkendelses- og videnskabsteoretiske anstrengelser er meningsforskellene stadig dybtgående. For mig at se kan denne tingenes tilstand med god grund foranledige en tvivl om, at det overhovedet skulle være muligt at finde frem til bestemte kriterier for, hvad videnskabelig viden er for noget.

En sådan tvivl nager dog ikke Morten Ougaard i *Den videnskabelige proces - marxistisk set*. Her fremstår det nemlig som en hovedsag dels at få fastlagt de kriterier, forskningsresultater skal opfylde for at få videnskabelighedens blå stempel, dels at bestemme betydningen heraf for fremgangsmåden i det videnskabelige arbejde. Som det vil fremgå, er min egen skepsis over for bestræbelser på at formulere videnskabelighedskriterier ikke blevet mindre efter læsningen af bogen – snarere tværtimod.

Dermed være langt fra sagt, at jeg ikke finder det både relevant og vigtigt at foretage videnskabsteoretiske analyser for derigennem at blive klogere på det stykke virkelighed, videnskaben udgør. Og det ikke blot ud fra en rent akademisk, men også ud fra en praktisk interesse. For tydeligere end for teorier, der retter sig mod andre fænomener, synes videnskabsteori nemlig uundgåeligt at indeholde en integreret normativ dimension. Enhver teori om, hvordan videnskaben nærmere er, indeholder samtidig anvisninger på eller retningslinjer for, hvad der bør være gældende for det videnskabelige arbejde. Det gælder også - ironisk nok - for den videnskabsteori, der hævder, at »er« og »bør« må holdes adskilt. For eksempel er en konstitutiv del af værdirelativismens *raison d'être* dens begrundelse for, at videnskaben qua videnskab bør give afkald på normative intentioner og ambitioner med henvisning til, at der er en logisk kløft mellem »er« og »bør«.

Jørn Loftager

Videnskabelighedskriterier – marxistisk og ikke marxistisk set

Som en forbemærkning skal nævnes, at denne artikel oprindeligt var tænkt som en »normal« anmeldelse, nemlig af Morten Ougaards bog *Den videnskabelige proces - marxistisk set*, Akademisk Forlag, 1988. Når det blev til noget andet og mere, hænger det dels sammen med, at jeg havde svært ved på en blot nogenlunde fyldestgørende måde at redegøre for bogens centrale budskaber inden for en anmeldelses begrænsede rammer. Dels, at jeg fandt behov for at lade mine kritiske betragtninger supplere med skitseringer af alternativer til bogens videnskabsteoretiske synspunkter.

Det er formodentlig ret ukontroversielt at forstå videnskaben som en institution og en praksis, hvis formål er at fremskaffe så god, sikker og korrekt en viden om virkeligheden som muligt. Rejses spørgsmålet om videnskabens og videnskabelighedens nærmere karakter og væsen, indfinder kontroverserne sig imidlertid straks. Hvad der er og bør være kriterierne for, at en viden kan gøre sig fortjent til betegnelsen »videnskabelig«, er der langt fra enighed om. Trods århundreders ihærdige erkendelses- og videnskabsteoretiske anstrengelser er meningsforskellene stadig dybtgående. For mig at se kan denne tingenes tilstand med god grund foranledige en tvivl om, at det overhovedet skulle være muligt at finde frem til bestemte kriterier for, hvad videnskabelig viden er for noget.

En sådan tvivl nager dog ikke Morten Ougaard i *Den videnskabelige proces - marxistisk set*. Her fremstår det nemlig som en hovedsag dels at få fastlagt de kriterier, forskningsresultater skal opfylde for at få videnskabelighedens blå stempel, dels at bestemme betydningen heraf for fremgangsmåden i det videnskabelige arbejde. Som det vil fremgå, er min egen skepsis over for bestræbelser på at formulere videnskabelighedskriterier ikke blevet mindre efter læsningen af bogen – snarere tværtimod.

Dermed være langt fra sagt, at jeg ikke finder det både relevant og vigtigt at foretage videnskabsteoretiske analyser for derigennem at blive klogere på det stykke virkelighed, videnskaben udgør. Og det ikke blot ud fra en rent akademisk, men også ud fra en praktisk interesse. For tydeligere end for teorier, der retter sig mod andre fænomener, synes videnskabsteori nemlig uundgåeligt at indeholde en integreret normativ dimension. Enhver teori om, hvordan videnskaben nærmere er, indeholder samtidig anvisninger på eller retningslinjer for, hvad der bør være gældende for det videnskabelige arbejde. Det gælder også - ironisk nok - for den videnskabsteori, der hævder, at »er« og »bør« må holdes adskilt. For eksempel er en konstitutiv del af værdirelativismens *raison d'être* dens begrundelse for, at videnskaben qua videnskab bør give afkald på normative intentioner og ambitioner med henvisning til, at der er en logisk kløft mellem »er« og »bør«.

Og naturligvis er det også i sig selv en videnskabsteoretisk påstand at hævde, at det er en dårlig idé som mål at sætte sig opstillingen af videnskabelighedskriterier. Som jeg skal vende tilbage til, hviler en sådan intention på en bestemt og efter min overbevisning uholdbar opfattelse af forholdet mellem videnskabelig viden og andre vidensformer – en opfattelse, som igen er forlenet med bestemte normative implikationer. Jeg finder altså, at det i høj grad er vigtigt at beskæftige sig med videnskabsteori. Da det samtidig er et stedmoderligt behandlet emne i dansk samfundsvidenskab, må en bog som Ougaards, der giver sig i kast med overordnede refleksioner over det videnskabelige arbejde og dets karakter, hilses velkommen.

Bogens fremstilling er klart og systematisk struktureret i fire hovedkapitler indrammet af en introducerende indledning og nogle korte afsluttende bemærkninger. Og så er den velformuleret. Ougaard skriver godt, ja, næsten for godt. Det skal forstås derhen, at det letflydende sprog kan bevirke, at man som læser kan forledes til at overse de problemer, vanskeligheder og uklarheder, argumentationen rummer. Og da det efter min mening er ganske alvorlige problemer, vil min omtale og kommentarer til bogen desværre få et ret negativt præg. Desværre, fordi jeg finder det positivt og fortjenstfuldt, at samfundsforskere gør sig den ulejlighed offentligt at fundere over, hvad det er for videnskabsteoretiske forestillinger, der indgår i deres arbejde.

Diskussionen og kritikken af bogen vil foregå på to planer og i to tempi. For det første vil jeg indforstået med Ougaards intentioner påpege nogle svagheder i argumentationen for de videnskabelighedskriterier, der opstilles. Dernæst vil jeg i tråd med de ovenanførte betragtninger på et mere overordnet plan søge at problematisere den form for videnskabsteoretisk analyse, bogen repræsenterer. I en vis udstrækning vil jeg dog også her diskutere indforstået i forhold til bogens præmisser i og med, at jeg vil tage udgangspunkt i det forhold, at det efter min opfattelse ikke lykkes for Ougaard at få indløst en erklæret ambition om at præcisere, hvad der nærmere karakteriserer marxistisk over for ikke-marxistisk videnskabelighed – hvori det »marxistisk sete« nærmere består (jf. det andet element i bogens titel). Endda vil jeg mene, at hele den approach, Ougaard benytter sig af, og den videnskabsopfattelse, han når frem til, i vigtige henseender nok bedre fortjener betegnelsen »ikke-marxistisk«.

Grunden til at trække dette frem er ikke, at jeg finder det særlig frugtbart at gøre forsøg på at fastholde en distinktion mellem »borgerlig« og »marxistisk« videnskabelighed. Det skyldes, at Ougaards videnskabsforståelse accepterer og fremhæver nogle positivistiske træk ved marxismen, som der efter min mening ingen grund er til at samle på, mens han på den anden side ignorerer andre træk fra den marxistiske tradition, der i dag og i forlængelse af de seneste par årtiers videnskabsteoretiske diskussion forekommer af betydelig større interesse. Og det er præcis her, at spørgsmålet om det meningsfulde og frugtbare i at satse på formuleringen af specifikke videnskabelighedskriterier melder sig.

Videnskaben, der forsvandt

Af bogens indledning fremgår, at den har et tredobbelt sigte. For det første skal den give en præcisering af de metodologiske overvejelser, der ligger til grund for

forfatterens egen forskning. For det andet er det intentionen »at kritisere og forbedre fejl og mangler i dele af den aktuelle marxistiske forskning i Danmark« (p. 7). Og for det tredje vil forfatteren »præcisere og tydeliggøre synspunkterne over for den ikke-marxistiske samfundsvidenskab« (ibid.).

Udgangspunktet tages i nogle metodologiske overvejelser, John Martinussen har gjort sig i forbindelse med analyser af sydasiatiske samfunds udvikling. Ougaard opsporer her et paradoks mellem på den ene side selve analysen, der karakteriseres som »sikker og overbevisende«, og så de »søgende og usikre retningslinjer«, som de metodologiske overvejelser indeholder. Gennem en analytisk skarp-sindig nærlæsning af Martinussen finder Ougaard frem til, at paradokset grunder sig på en uklar forståelse og bestemmelse af forholdet mellem forskning og fremstilling. Således gælder de retningslinjer for forskningen, Martinussen udvikler på grundlag af Althussers G I-, G II- og G III-model for processen i den teoretiske praksis, i realiteten snarere fremstillingsordenen. Konklusionen er, at der er behov for ad anden vej at nå frem til retningslinjer for analyser i historisk-materialistisk regi. Og det er så den opgave, bogen skal være med til at løse.

Som første skridt hertil tages Althussers ovennævnte model op til drøftelse. Som en hovedpointe understreges, at modellen sigter mod at fremstille nogle træk, der er fælles for enhver videnskab. Derimod rummer den *ikke* retningslinjer for den konkrete marxistiske analyse. Og den siger kun »meget lidt om, hvad der egentlig er konstituerende for videnskab og videnskabelighed hos Althusser« (p. 38).

Og det må man altså ifølge Ougaard vide noget om for at kunne formulere de efterlyste retningslinjer for forskningen. I overensstemmelse hermed er bogens tredje kapitel helliget en alternativ læsning af Althusser med henblik på nøjere at specificere kriterierne for videnskab/videnskabelighed. Kapitlet fremstår som bogens centrale. Det er forberedt af drøftelserne i de to forudgående kapitler, og det danner på sin side grundlag for det efterfølgende kapitel 4's drøftelse af »hvad man gør, når man forsker«. Der er derfor god grund til at hæfte sig ved en række svagheder, som argumentationen i dette kapitel efter min mening er behæftet med. Svaghederne gælder argumentationen omkring videnskabelighedskriterierne, men vedrører også mere generelt fremstillingens metode og præcision.

For at tage det sidste, mere generelle, først, så finder jeg det problematisk, at Ougaard tilsyneladende i det store og hele - apriorisk - har valgt Althusser som sit sandhedsvidne par excellence. Det kommer til udtryk i en ukritisk præsentation af Althussers synspunkter, som selvfølgelig gyldige og rigtige opfattelser. Hvad videnskaben er for en størrelse, sættes lig, hvad Althusser mener om videnskaben. Og når Ougaard introducerer termer og begreber, der ikke findes i Althussers vokabularium, gøres meget ud af at fastslå, at det kunne de lige så vel have været. Når fremgangsmåden er kritisabel, skyldes det, at Ougaard klart nok har gyldighedsfordringer, der rækker ud over det redelige, rene referat.

Endvidere er det betænkeligt - atter uargumenteret - at reducere det »marxistisk sete« til det »med Althussers øjne sete«. Netop videnskabsteoretiske spørgsmål har jo i andre udgaver af marxismen spillet en helt central rolle. Det gælder i særdeleshed Frankfurter-skolen, der ikke nævnes i så meget som en bisætning

eller note. Og uanset at man skal være påpasselig med at kritisere en bog for, hvad der ikke er med, så vil jeg alligevel anføre endnu en undladelsessynd. Og det er, at Ougaard totalt ser bort fra de diskussioner, der har præget de sidste par årtiers videnskabsteori, og som netop har centreret sig om spørgsmål af klar relevans for hans problemstilling.

Hvad angår argumentationens manglende præcision, så ligger den indbygget i en uklar anvendelse af centrale begreber som »videnskab«, »videnskabelighed« og marxistisk/ikke-marxistisk ditto.

Kapitlet indledes med en redegørelse for Althussers mere overordnede opfattelse af videnskaben – og af den måde, tingene lægges frem på, fremgår altså, at det samtidig er Ougaards opfattelse. Det hedder, at Althusser tillægger videnskaben en positiv værdi, »fordi den giver viden om virkeligheden, som den er« (p. 39). På linje hermed siges, at videnskaben kan frembringe »objektive, ikke subjektive erkendelser af virkeligheden« (p. 40), og at den videnskabelige viden er »verificeret og verificérbar viden«. Tillige lægges vægt på at fastslå den historiske materialisme som en videnskab på linje med andre videnskaber og endvidere, at marxismen kun kan løse sin politiske opgave – proletarietets sejr over klassemodstanderne – hvis den er videnskabelig.

Men efter at der således er formuleret et *alment* og i øvrigt temmelig bombastisk videnskabsbegreb – med et meget stort V - hedder det overraskende, at »kriterierne for videnskabelighed er videnskabernes egen sag« (p. 43). Althusser - og Ougaard - afviser, at der er behov for erkendelsesteoretisk begrundede gyldighedskriterier. Og det er navnlig i denne sammenhæng, at jeg har svært ved at få hold på argumentationen. På den ene side foretages en bestemmelse af videnskaben og marxismens videnskabelighed pointeres. På den anden side hævdes, at det ikke er muligt at opstille almene kriterier for videnskabelighed. Ougaard synes selv at ane paradokset, når han stiller spørgsmålet, hvad filosofien – og det må blandt andet også omfatte bogen her – da skal bruges til. Althussers svar er, at filosofien har til opgave at gribe ind, når den etablerede videnskabelige praksis selv begynder at lade sig påvirke af filosofisk tankegods. Og atter er det tilsyneladende et svar, Ougaard selv bifalder, uanset at det lider af indlysende svagheder, som hurtigt lader sig illustrere.

For eksempel ville det ifølge denne anbefaling omkring det naturvidenskabelige gennembrud have været opgaven for filosofien at gå i rette med Galileis – filosofiske – forestillinger om et nyt bevægelsesbegreb, forestillinger, der i allerhøjeste grad forstyrrede den daværende aristotelisk funderede naturvidenskab. Eller hvad med de forstyrrelser af den økonomiske videnskab, som Marx' filosofien omkring værdibegrebet gav anledning til?

Men tilbage til påstanden om, at kriterierne på videnskab er de enkelte videnskabers egen sag. På p. 46 tales der, i stedet for om kriterier, om metoder og principper. Det hedder, at videnskabeligheden fremkommer ved, at »hver enkelt videnskab arbejder i overensstemmelse med sine egne metoder og principper«, dvs. videnskabelighed som noget alment, der realiseres ved anvendelse af diverse enkeltvidenskabers egne metoder og principper. Og det er jo en helt anden snak, der er til at forstå, selv om der i parentes bemærket kan være grund til at påpege,

at det i høj grad er kontroversielt, om det går an at operere med det samme begreb om videnskabelighed for studiet af natur, menneske og samfund. Men dette meget – og ofte marxistisk – diskuterede spørgsmål undlader bogen at komme ind på.

Når Ougaard derpå vil se på (enkeltvidenskaben?) den historiske materialismes metoder og principper, er det imidlertid atter spørgsmålet om *kriterier* for videnskabelighed, der dukker op. Og på trods af den forudgående insisteren på, at kriterierne er de enkelte videnskabers egen sag, så tales der nu generelt og i ental om kriteriet på videnskabelighed. Altså om noget alment, noget, der ikke er specifikt for den historiske materialisme. Men lad nu denne begrebsmæssige uklarhed ligge, og lad os i stedet se på den indholdsbestemmelse af »kriteriet«, der foretages. Her vender Ougaard tilbage til Althussers bestemmelse af videnskaben. Der er, som det hedder, »brug for »objektive, verificerede og verificerbare, kort sagt videnskabelige erkendelser« (p. 46). Ifølge Ougaard svarer dette til et krav om intersubjektiv overførbare, der kendes fra »ikke-marxistiske drøftelser« (p. 46). Dette ISO-krav (Ougaards forkortelse) hævdes at være det helt utvetydigt centrale i Althussers videnskabsopfattelse. Det indebærer, at forskningsresultaterne skal kunne afprøves af enhver, og heri ses videnskabens demokratiske karakter. Videre anføres, at ISO-kravet rummer et krav om »empirisk bevisførelse«, om overensstemmelse med »empiriske kendsgerninger«, og der argumenteres omhyggeligt for, at selv om man leder forgæves efter et sådant formuleret krav hos Althusser, så er det der – implicit – alligevel.

Så vidt beskrevet fremstår videnskabsbegrebet identisk med positivismens og endda i en ret så grovkornet udgave. Det er imidlertid ikke Althussers/Ougaards position. Det fremgår, når det understreges, at vor viden om virkeligheden er en funktion af de begreber, vi anvender i vor beskrivelse af den. Beskrivelse er også fortolkning. Og det radikale i Althussers position er nu ifølge Ougaard, »at selve begrebsdannelsen også er undergivet et krav om intersubjektiv overførbare« (p. 52).

Også begreber skal begrundes og det på en sådan måde, »at enhver skal kunne overbevise sig om deres rigtighed i den givne kontekst« (p. 58 – min kursivering, JL). Kun hvis også dette ISO-krav er opfyldt, kan forskningsresultaterne gøre krav på at være intersubjektivt overførbare og dermed repræsentere videnskabelig viden. Ougaards fremstilling af den (meta)erkendelse af erkendelsens vilkår, der udgør begrundelsen for det teoretiske ISO-krav, forekommer at være velargumenteret og overbevisende. Til gengæld kan jeg ikke se bedre end, at selvsamme erkendelse invaliderer det kendsgerningsbegreb, der indgår i det empiriske ISO-krav. Det fremgår også delvis af Ougaards egne overvejelser om vanskelighederne ved at få noget fornuftigt ud af en skelnen mellem et fænomens »faktuelle indhold« og fænomenets »terminologiske, begrebslige iklædning« (p. 51). For intet faktisk indhold lader sig naturligvis specificere ikke-sprogligt. Og præcis derfor har jeg svært ved at se begrundelsen for, at Ougaard her som sidenhen opererer med en forestilling om ubestridelige kendsgerninger som erkendelsens byggesten.

Det sker blandt andet i forbindelse med den nærmere fastlæggelse af det teoretiske ISO-krav. Som nævnt indebærer kravet, at de anvendte begreber skal være

velbegrundede. Men hvornår er de det? Ougaard anfører hertil, at en betingelse er, at begreberne opfylder et saglighedskrav. Dette indebærer på sin side, »at begreberne får fat på det væsentlige ved et fænomen« (p. 53). Men nissen flytter naturligtvis med, for hvad er da kriteriet på væsentlighed? Der gives to indbyrdes modstridende svar. For det første siges, at det drejer sig om »at få fat i sit objekt »uden ydre tillæg« (p. 53). Det er her, forestillingen om de rå kendsgerninger stikker hovedet frem. Problemet er selvsagt stadigvæk, at virkeligheden ikke giver sig selv til kende – at beskrivelse også er fortolkning. Det reflekteres i det andet svar, når det siges, at væsentlighedskriterierne er givet i og med den givne teoretiske grundopfattelse; in casu: den historiske materialismes grundtankegang.

Konklusionen bliver, at »kravet til historisk materialistisk samfundsvidenskab er ... at den betjener sig af begreber, der er i overensstemmelse med traditionens grundtankegang« (p. 57). Det giver næsten sig selv, at sådan må det være. Mere spændende er det, om Ougaard er af den opfattelse, at kun samfundsvidenskabelig forskning i overensstemmelse med denne grundtankegang kan påberåbe sig videnskabelighed. Svaret herpå fremgår ikke klart. Det hedder, at også den historiske materialisme selv skal honorere kravet om intersubjektiv begrundelse, og endvidere, at en sådan begrundelse allerede er leveret i form af »argumenter af teoretisk, historisk, empirisk, filosofisk og politisk art« (p. 58).

Hertil må stilles to spørgsmål. For det første om sådanne argumenters gyldighedsstatus – deres »videnskabelighed«. For det andet, om den historiske materialisme da kan påberåbe sig videnskabelighed. Det er jo ikke nogen hemmelighed, at den historiske materialisme ikke repræsenterer intersubjektiv overførbar viden. Det er jo præcis ikke sådan, at »enhver har kunnet overbevise sig om de anvendte begrebers rigtighed« (jf. ovenfor). Og i den forbindelse er det vigtigt, at Ougaard ikke stiller sig tilfreds med pragmatiske hensigtsmæssighedsbegrundelser af begreberne. Kravet er et rigoristisk krav om intersubjektiv overførbarhed – uden »ydre tillæg«. Men den ret så fatale konsekvens af de kriterier på videnskabelighed, Ougaard får stillet op, bliver til gengæld, at kategorien videnskabelig viden bliver en helt og aldeles tom kategori.

Ses bort fra den »detalje«, så finder jeg i øvrigt, at Ougaard gør rigtigt i at understrege begrebsdannelsens afgørende rolle i den videnskabelige proces. Det er udmøntningen heraf i det teoretiske ISO-krav, jeg opponerer imod. Dernæst vil jeg også gerne anholde den efter min mening for ubegrænsede trofasthed over for den historiske materialismes grundtankegang, der lægges for dagen. For selv om Ougaard er meget åben over for behovet for hele tiden at tilpasse teorien til nye erfaringer og indsigter, da er han tilsyneladende fremmed for den mulighed, at modifikationerne og tilføjelserne kan antage et sådant omfang, at bygningsværket skifter karakter eller bryder sammen. Hertil to kommentarer. For det første har grundtankegangen altid været omtvistet, og specielt udviklingen i den sidste snes år kan vel ikke just siges at have styrket teoriens troværdighed. Men for det andet, så er dogmatikken som konsekvens nærliggende. Ougaards argument er, at trofastheden over for grundparadigmet befordrer en kumulativ vidensudvikling. At det kan være tilfældet, skal jeg ikke bestride, men i samme åndedrag må dog tilføjes, at erkendelsens udvikling ikke blot har været præget af kontinuitet, men

også af revolutioner. I den forbindelse forekommer det svært forståeligt, at Ougaard kan komme uden om at inddrage Thomas Kuhns teori om videnskabens revolutioner og i øvrigt hele den post-empiristiske videnskabsteori, der er fulgt i kølvandet herpå, og som i meget omfattende grad har præget de sidste par tiårs diskussioner.

Foruden saglighedskravet indeholder Ougaards teoretiske ISO-krav også et krav om logisk konsistens. »Resultater er kun videnskabelige, hvis de har en indre sammenhæng, hvis de er logisk konsistente« (p. 61). Senere synes endda det teoretiske ISO-krav nærmest at blive reduceret til et sådant krav. I hvert fald hedder det: »Videnskabeligheden ligger alene i, at enhver *efterfølgende* kan overbevise sig om teoriens rigtighed ved at efterprøve dens logiske konsistens og ved at konfrontere den med kendsgerningerne« (p. 52) – en formulering klart ude af trit med det tidligere sagte om videnskabelighedens fordringer til begrebsdannelsen.

Ses der bort fra dette skisma, er der grund til at rejse spørgsmålet, om det er rimeligt at operere med logisk konsistens som videnskabelighedskriterium. Det mener jeg ikke. Jeg skal ikke afvise logisk konsistens som en ofte efterstræbelsesværdig kvalitet, men at udnævne det til et kriterium er betænkeligt, og det af den simple grund, at der vel næppe nogensinde har eksisteret en teoridannelse, der fuldt og helt har kunnet opfylde det. Skulle teorier kasseres alene på grund af manglende logisk konsistens, ville der ikke blive meget tilbage. Opsummerende ser jeg således en række problemer i Ougaards forsøg på at specificere kriterierne for videnskabelighed.

For det første forbliver det uklart, hvordan det lader sig gøre både at foretage en almen fastlæggelse af sådanne kriterier og *samtidig* hævde, at kriterierne er de enkelte videnskabers egen sag.

For det andet forbises, at de to ISO-krav ikke uden videre er kommensurable. Det empiriske ISO-kravs erkendelseskonstituerende element ligger i en opfattelse af, at der findes nogle rå kendsgerninger, som objektivt kan fortælle om virkelighedens beskaffenhed. Men det teoretiske ISO-krav har som sin begrundelse netop en afvisning af et sådant kendsgerningsbegreb.

For det tredje er der tale om, at kravet om teoretisk overførbarhed bestemmes på en måde, som bevirker, at man nødsages til at afvise eksistensen af videnskabelig viden i det hele taget.

For det fjerde er det utilfredsstillende, dels at marxismen reduceres til Althusers udgave af den historiske materialisme, dels at der totalt ses bort fra dominerende videnskabsteoretiske diskussioner, som i de sidste 25 år har gennemanalyseret problemstillinger á la bogens på kryds og tværs.

For det femte lykkes det ikke at indfri intentionen om at præcisere, hvori det specifikt marxistiske syn på videnskaben og videnskabeligheden består. Det fremhæves – blandt andet også på bogens bagside – at marxistisk samfundsvidenskab forlanger såvel et empirisk som et teoretisk overførbarhedskrav opfyldt. Men er det forbeholdt marxismen at tillægge teorien en afgørende rolle? Naturligvis ikke, og det viser sig da også, at Ougaard i kapitel 4 trækker tungt på ikke-marxistiske fremstillinger, når elementerne og gangen i forskningsarbejdet præsenteres. Som en generel hovedpointe understreges her, at der hele tiden i forsk-

ningsprocessen foregår og må foregå en »vekselvirkning mellem teori og empiri« (p. 73). Og det beskrives, hvordan denne vekselvirkning mere konkret træder frem i processens forskellige led. Jeg skal ikke bestride, at en sådan model, der synes nært beslægtet med den fra Hempel kendte hypotetisk-deduktive metode, kan belyse ofte forekommende momenter i det videnskabelige arbejde. Men specielt marxistisk er opfattelsen vel ikke. Det fremgår i øvrigt også hos Ougaard selv, når det hedder, at »det afgørende synes nemlig ikke at være marxismen som sådan, men derimod en karakteristisk kombination af teori og historie« (p. 71). I forbindelse med præsentationen af forskningsprocessens elementer siges, at teori og begrebsapparat må undergå en løbende revision for »at skaffe plads til alle væsentlige kendsgerninger« (p. 77). De væsentlige kendsgerninger specificeres som det, der har haft betydning for samfundsudviklingen, og det slås fast, at det er sådanne kendsgerninger, den historiske materialisme fokuserer på. Men atter: det er jo ikke forbeholdt den historiske materialisme at lede efter det i historien »virkningsfulde«.

Videnskabelighed – marxistisk set

Og lad mig så i forlængelse heraf begive mig over til den mere generelle problematisering af den måde, hvorpå Ougaard går til analysen af den videnskabelige proces – marxistisk set. For ikke blot forbliver det meget dunkelt, hvordan den marxistiske form for videnskabelighed skal specificeres over for, hvad man finder i »borgerlig samfundsvidenskab« (et udtryk, Ougaard benytter sig af). Hele analysetilgangen, -perspektivet og -grundtankegangen synes at være i fin overensstemmelse med videnskabsteorien i den empirisk-analytiske eller – i bred forstand – positivistiske tradition. Og det gælder i særdeleshed den kriteriefokusering, der præger fremstillingen.

Med en sådan fokusering anlægges en klart *intern* synsvinkel på videnskaben med hertil hørende traditionelle erkendelsesteoretiske og metodologiske problemstillinger i centrum for interessen. Alternativt kunne man (også) anlægge en *ekstern* synsvinkel på den videnskabelige proces. Den primære interesse ville da angå videnskaben i dens samspil med omgivelserne, både i henseende til »vilkår for« og »konsekvenser af«. Og en sådan alternativ approach forekommer som en temmelig oplagt mulighed, hvis man – som Ougaard – ønsker at give et billede af den videnskabelige proces »marxistisk set«. For i marxismen er det som bekendt et helt centralt krav, at fænomenerne skal analyseres i relation til deres samfundsmæssige sammenhæng. In casu: den videnskabelige proces analyseret – netop ikke i sin abstrakte almenhed – men i relation til det kapitalistiske samfund og dette samfunds reproduktions-, udbytnings- og undertrykkelsesmekanismer (såfremt man da finder den kapitalismeanalytiske samfundsbeskrivelsesmodel gyldig). Men et sådant analyseperspektiv er fraværende i bogen. Det samme er enhver tematisering af forholdet mellem subjekt og objekt og mellem teori og praksis. Og det kan man godt – marxistisk set – undre sig en del over. Og i betragtning af, hvor stor vægt der lægges på Althusser, kan det i den forbindelse også undre, at Ougaard undlader at komme ind på Althusseres bestemmelse af den videnskabelige praksis som »klassekamp på det teoretiske niveau«.

Nu kan jeg ikke selv øjne visdommen i denne bestemmelse, men selve den indplacering af videnskaben i en større social og samfundsmæssig sammenhæng, den rummer, finder jeg af afgørende betydning.

Det for mig at se afgørende væsentlige i denne sammenhæng kan knapt formuleret siges at dreje sig om et *tilskuer-* versus et *deltagerperspektiv*. Og som jeg forstår Ougaards position, synes den klart at falde i den første kategori. Hertil korresponderer idealet om at fremstille samfundsudviklingen »som en sammenhængende og konsistent kæde af årsager og virkninger« (p. 70) – et ideal i god harmoni med det naturvidenskabelige erkendelsesideal, som positivismen generaliserer til et almengyldigt erkendelsesideal. Samtidig og som sådant er det imidlertid et ideal, der navnlig i den sidste snes år har været udsat for en basal og efter min opfattelse invaliderende kritik.

Ikke blot er fremhævet, at det ikke er lykkedes samfundsvidenskaben at producere den form for lovmæssigheder med almen gyldighed, som ifølge idealet er videnskabelighedens egentlige mål og kendemærke. Idealet er også som ideal søgt/blevet dekonstrueret. Giddens har udtrykt det prægnant derhen, at »those who still wait for a Newton are not only waiting for a train that won't arrive, they're in the wrong station altogether« (Giddens, 1977: 13).

Det er derfor heller ikke sådan, at det er et spørgsmål om et arbitrært valg, om nu et tilskuer- eller et deltagerperspektiv skal foretrækkes. Og ser man på tendensen i den videnskabsteoretiske diskussion, synes den klart at gå i retning af argumentation *mod* det første og *for* det andet perspektiv. Der er tale om en generel fokusering på og vægtning af videnskabsprocessens *hermeneutiske* dimensioner.

Også hos Ougaard understreges et fortolkningselement. Nemlig det, der ligger i den nødvendige og uundgåelige tilstedeværelse af teori i det videnskabelige arbejde. Men dels er der som sagt tale om, at andre bestemmelser synes at modificere eller modsige betydningen af dette element, dels »glemmes« *objektets* hermeneutik; den omstændighed, at det sprogligt-forståelsesmæssige indgår konstitutivt i den sociale virkeligheds realitet. For igen at referere til Giddens er det vigtigt at indse, at vi har at gøre med en *dobbelthermeneutik*. Og som Giddens påpeger, er en vigtig konsekvens heraf, at det ikke er muligt at opretholde en skarp og kriteriebestemt distinktion mellem videnskabelig viden på den ene side og ikkevidenskabelig viden på den anden og mellem forskere og lægfolk. Der er tale om

«... a mutual interpretative interplay between social science and those whose activities compose its subject matter ... The theories and findings of the social sciences cannot be kept wholly separate from the universe of meaning and action which they are about. But, for their part, lay actors are social theorists, whose theories help to constitute the activities and institutions that are the object of study of specialized social observers and scientists. There is no clear dividing line between informed sociological reflection carried on by lay actors and similar endeavours on the part of specialists« (Giddens, 1984: xxxiv).

Det betyder ikke, at der ikke gør sig forskelle gældende, men grænserne mellem specialistens og lægmandens viden og forståelse er og bliver flydende. Forskerne besidder ikke et monopol, hverken med hensyn til udvikling eller begrundelse af teorier.

I forlængelse heraf er det uholdbart at operere med intersubjektiv overførbarhed som et *kriterium* på videnskabelighed. Det at anstille intersubjektivitetsforordringer er ikke forbeholdt forskningen, det er reglen snarere end undtagelsen for alle former for udsagn om virkeligheden. Det er et fænomen, der ligger indbygget i sprogets fundamentale sociale karakter, i sproget som moment i den åbne socialhistoriske proces, vi alle – forskere som ikke-forskere – altid allerede er en del af og deltager i. I øvrigt er det hos Giddens en vigtig pointe, at vurderingen af samfundsvidenskabens praktiske effekter tager sig helt forskelligt ud, alt efter om der anlægges et tilskuer- eller et deltagerperspektiv i denne forstand. Hvor det er så som så med den form for socialteknologiske effekter, der knytter sig til det første perspektivs naturvidenskabeligt inspirerede syn på samfundsvidenskaben, så er det let at iagttage, at samfundsvidenskaben har spillet en vigtig praktisk rolle i og med, at den har udgjort et integreret, *oplysende* led i – generelt sagt – udviklingen af samfundets selvforståelse (jf. lignende konklusioner i Albæk, 1988).

I sammenhæng hermed er der grund til at være opmærksom på, at forståelsen af videnskabens stilling og vilkår har meget vigtige konsekvenser for opfattelsen af det rette forhold mellem forskningen og samfundet i almindelighed og den politiske proces i særdeleshed – og ikke mindst i forhold til spørgsmålet om forskningens »demokratiske« karakter – et spørgsmål Ougaard som antydet sporadisk kommer ind på. Det har jeg selv i andre sammenhænge nærmere belyst (jf. Loftager, 1987a og 1987b). Her skal blot kortfattet peges på, at den videnskab, der mener sig berettiget til at påberåbe sig en særlig form for viden repræsenterende »Sandheden«, meget let kommer til at pege i alt andet end demokratiske retninger – det være sig teknokratiske eller absolutistiske à la Platons filosofstat eller Lenins partiavantgardediktatur, alt efter om politikken anses for at tilhøre Sandhedens gebet eller ej. Heroverfor lader den forståelse af samfundsvidenskaben, der kommer til udtryk i det anførte citat af Giddens, sig umiddelbart føje ind i og se som integreret bestanddel af et samfund med demokratisk meningsdannelse som et centralt omdrejningspunkt.

Det skal kraftigt understreges, at jeg hermed ikke på nogen måde er ude på at anfægte Ougaards demokratiske sindelag eller intentioner. Hvad jeg har villet, har blot været at antyde, hvordan en alternativt vinklet analyse af den videnskabelige proces har implikationer for forståelsen af forholdet mellem videnskaben og demokratiet. Og selv om jeg derved har bevæget mig noget væk fra bogens problemstilling, så har jeg gjort det på grundlag af, hvad jeg vil insistere på må stå centralt i overvejelser om den videnskabelige proces *marxistisk set*.

Afslutningsvis skal nævnes, at jeg i omtalen af bogen er gået let hen over det fjerde kapitels detaljerede diskussioner af »Hvad man gør, når man forsker«. Grunden hertil er ikke, at jeg finder dette kapitel uinteressant eller betydningsløst. Tværtimod finder jeg, at Ougaard her på en klargørende måde får udpeget og beskrevet en række ofte forekommende momenter i forskningsprocessen. Men prætentionerne rækker betydeligt videre end til det rent beskrivende og til det at give råd og vink til samfundsforskere. Ougaards centrale ambition er at begrunde de konkrete retningslinjer for forskningen med henvisning til bestemte videnskabelighedskriterier. Problemet er dels, at bestemmelsen af disse kriterier lider af

en række svagheder, dels at frugtbarheden af selve den grundlæggende ambition i høj grad lader sig betvivle.

Litteratur

- Albæk, Erik (1988). *Fra sandhed til information*, København: Akademisk Forlag.
- Giddens, Anthony (1977). *New Rules of Sociological Method*, London: Hutchinson of London.
- Giddens, Anthony (1984). *The Constitution of Society*, Oxford: Policy Press.
- Løftager, Jørn (1987a). *Kritiske bemærkninger til den videnskabelige værdirelativisme i politologien*, Århus: Institut for Statskundskab.
- Løftager, Jørn (1987b). *Policy-analyse - svaret på den politiske videnskabs tragedie*, Århus: Institut for Statskundskab.

en række svagheder, dels at frugtbarheden af selve den grundlæggende ambition i høj grad lader sig betvivle.

Litteratur

- Albæk, Erik (1988). *Fra sandhed til information*, København: Akademisk Forlag.
- Giddens, Anthony (1977). *New Rules of Sociological Method*, London: Hutchinson of London.
- Giddens, Anthony (1984). *The Constitution of Society*, Oxford: Policy Press.
- Løftager, Jørn (1987a). *Kritiske bemærkninger til den videnskabelige værdirelativisme i politologien*, Århus: Institut for Statskundskab.
- Løftager, Jørn (1987b). *Policy-analyse - svaret på den politiske videnskabs tragedie*, Århus: Institut for Statskundskab.